

5-машғулот

5-мавзу

«Адоват тили»нинг объектлари.
Ҳимоя хусусиятлари

Бўлимлари

- конституция ва жиноят қонуни меъёрларида "ҳимояланган хусусиятлар"
- Қонуний нуқтаи назардан "нафрат сўзлари" ҳақидаги тақиқлар

Фанларнинг интеграллашуви

"Инсон ҳуқуқлари", "Халқаро ҳуқуқ", "Конституциявий ҳуқуқ", "Жиноят қонуни", "Оммавий ахборот воситалари тўғрисида", "Журналистика асослари", "Журналист ахлоқи", "Медиа ахлоқи", "Танқидий фикрлаш асослари", "Замонавий қозоқ / қирғиз / тожик / ўзбек / рус тили" (мамлакатга қараб), "Низоли журналистика", "Лингвистик экспертиза", "Сиёсий лингвистика", "Журналист фаолиятидаги ижтимоий тармоқлар", "Ижтимоий типология" "Журналистика", "Журналистика социологияси", "Журналистика психологияси", "Маданиятлараро алоқа назарияси ва амалиёти".

Машғулотнинг мақсади

Когнитив:

- талабалар "ҳимояланган хусусиятлар" тушунчасини тушунтириши мумкин;
- талабалар "ҳимояланган хусусиятлар" рўйхатини қайд этишлари мумкин;
- талабалар "адоват тили"да ижтимоий гуруҳнинг "ҳимояланган хусусиятини" аниқлашлари мумкин.

Ижтимоий-ҳиссий:

- талабалар тенг ҳуқуқлилиқ ва камситмаслик принципига риоя қилишнинг муҳимлигидан тушунадилар;
- талабалар барча инсон ҳуқуқ ва эркинликларини хурмат қилишнинг муҳимлигини тушунадилар;
- ўқувчилар толерантлик ва одамларнинг фарқларига тушунишни маълум асосларда кўрсатишнинг муҳимлигидан хабардор бўладилар.

Хулқ-атвор:

- талабалар нутқда "адоват тили" нинг намоён бўлишини чеклай олишади.

Машғулотнинг ўтказилиш вақти	1 соат 20 дақиқа
Ўтказиш усуллари	Очиқ саволлар, мунозара, маъруза тақдимоти, таклиф қилинган усуллар бўйича ишлаш.
Баҳолаш усуллари	Назорат саволлари.
Асосий тушунчалар	"Нафрат сўзларининг объектлари", "ҳимояланган хусусиятлар", "камситиш", "стереотиплар", "хурофотлар".
Керакли ресурслар	Проектор, экран, ноутбук, майда тошлар ва бошқа буюмлар, халтача ёки қутича, маркерлар, доска.

Машғулот режаси

1. ЧАҚИРУВ

Ўтказиш усули.

Ўқитувчи талабаларни қуйидаги саволларни муҳокама қилишга таклиф қилади:

- "Адоват тили", "Ҳимояланган хусусиятлар" объектлари деганда нимани тушунасиз?
- Сиз қандай ҳимояланган хусусиятларни биласиз?

Ушбу масалалар бўйича мунозаралар олиб борилади.

2. АХБОРОТ БИЛАН ИШЛАШ

Ўтказиш усули.

Ўқитувчи PowerPoint тақдими шаклида миллий қонунчилик меъёрлари (конституция, жиноят кодекси) ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар (Тенглик тамойиллари декларацияси - Equal Rights Trust), шу жумладан ҳимояланган хусусиятлар рўйхати, ва қуйидаги масалалар бўйича мунозара ўтказади:

1. Конституция ва жиноят қонуни меъёрларида ҳимояланадиган белгилар рўйхати қандай?
2. Қайси хусусиятлар рўйхатга олинмаган?
3. Рўйхатда келмаган хусусиятларга оид миллий ҳуқуқий қоидалар мавжудми?
4. Ҳимояланган хусусиятлар рўйхати миллий қонунчиликда кенгайтирилиши керакми?
5. Қайси хусусиятлар энг заиф ва "адоват тили"нинг мақсадига айланади?

3. ҲАРАКАТ

Ўтказиш усули.

Ўқитувчига тавсия этилган машқлардан бирини танлаш таклиф этилади.

1-ВАРИАНТ.

«УЛАРНИНГ ҲАММАСИ БИР ХИЛ» МАШҚИ

Ҳар бир ўқувчига тош ёки бошқа оддий нарсаларни тарқатиб беринг ва у билан "дўстлашишни", шу билан бирга у билан танишни илтимос қилинг. Бир нечта талабалардан тингловчиларга "дўсти" ни таништиришларини сўранг: унинг ёши, у хафа ёки хурсанд бўлганлиги ёки қандай пайдо бўлганлиги ҳақида. Улар ушбу мавзу бўйича қисқа иншо ёзишлари мумкин. Кейин ушбу нарсаларнинг ҳаммасини қутига ёки сумкага солинг ва аралаштиринг. Кейин уларни сочиб, талабаларни "дўсти" ни топишга таклиф қилинг.

Яққол ўхшашликни акс эттиринг ва қайд этинг: ҳар қандай одамлар гуруҳи дастлаб бир ҳил бўлиб туюлади, лекин сиз уларни яхшироқ билиб олганингиздан сўнг, уларнинг барчаси ранг-баранг эканлигига гувоҳ бўласиз: уларнинг ҳар бири ўзларининг ҳаётий ҳикояларига эга, уларнинг барчаси потенциал дўстлардир. Ушбу машқ ушбу объектларни яхшироқ билиш учун стереотиплардан (масалан: "тошлар совуқ, қаттиқ ва бефарқ") бир мунча вақт воз кечиш кифоя деган хулосага

келишга имкон беради. Бошқача қилиб айтганда, Сиз муддатидан олдин ҳукм чиқармаслигингиз керак.

2-ВАРИАНТ.

«ФАРҚЛАРНИ АНИҚЛАШ» МАШҚИ

Талабаларни қуйидаги ҳукмлардан қайси бири стереотип, қайси бири хурофот ва қайси бири фикр ифодаси эканлигини аниқлашга таклиф қилинг:

1. Мен шифокорларни яхши кўраман, чунки улар доимо меҳрибон.
2. Баъзи шифокорларнинг меҳрибонлиги менга ёқади.
3. Шифокорлар - меҳрибон одамлар.

Талабаларнинг фикрларини муҳокама қилинг.

Ўқитувчи учун тавсиялар.

Тўғри жавоблар: №3 - стереотип; №1 - хурофот; №2 - фикр ифодаси.

Муҳокамадан сўнг, учта ҳукм ҳам (ақлий равишда контекст қутиларига қўйилганда) шифокорларни нафақат меҳрибон ва ғамхўр одамлар эканлигини, балки меҳрибон ва бепарво одамлар сифатида баҳолашни қийинлаштираётганига эътибор беринг. Стереотиплар, хурофотлар ва фикрлар одамларга муносабатни қандай шакллантирганлигини муҳокама қилинг.

4. НАТИЖАЛАРНИ ЖАМЛАШ

Ўтказиш усули.

Ўқитувчи талабаларни дарс натижаларини умумлаштиришга таклиф қилади ва учта саволга қисқача жавоб беришни сўрайди:

1. Мен нимани ўргандим?
2. Мен нимани билиб олдим?
3. Ммен учун қандай машқ усуллари фойдали / фойдасиз бўлди?

Ахборот шарҳи

«АДОВАТ ТИЛИ»НИНГ ОБЪЕКТЛАРИ. ҲИМОЯ ХУСУСИЯТЛАРИ

“Адоват тили” одамларга, шахсларга ёки гуруҳларга мос хусусиятларига кўра қаратилган. Халқаро инсон ҳуқуқлари қонунчилигида таъкидланишича, барча одамлар қонун олдида тенгдирлар ва чекловларсиз қонунни тенг ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга. Шу муносабат билан ҳар қандай дискриминация қонун билан тақиқланиши керак ва қонун ҳар қандай асосга кўра ирқига, рангига, жинсига, тилига, динига, сиёсий ёки бошқа қарашларига, мулкӣ ҳолати, туғилганлиги ёки бошқа ҳолатлар миллий ёки ижтимоий келиб чиқишига қараб камситилишдан тенг ва самарали ҳимояни кафолатлаши шарт.

Этник, диний ва лингвистик озчиликлар мавжуд бўлган мамлакатларда бундай озчиликларга мансуб шахслар, ўша гуруҳнинг бошқа аъзолари билан биргаликда ўз маданиятини ишлатиш, ўз динига амал қилиш ва унинг маросимларини бажариш ҳуқуқидан маҳрум этилиши мумкин эмас, ўз она тилидан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Бундан ташқари, инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳужжатлар вақт ўтиши билан тенгликни тамойили фойдасига талқин қилинган бўлиб, бу атамани кенгроқ тушунишга асосланган ҳолда, уни тўғридан-тўғри шартномаларда

келтирилган муҳофаза қилинадиган хусусиятларга ва аниқ кўрсатилмаган асосларга амал қилган. Кўпгина давлатлар миллий қонунчиликда тенглик ва камситилмаслик учун кенг халқаро мажбуриятлар билан ҳимояланган хусусиятларни акс эттирувчи адоват тилини таъқиқловчи ҳимояланган хусусиятларни тан олишади.

Инсон ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатларда, Қирғизистон Республикаси ва Қозоғистон Республикаси Конституцияларида, муҳофаза қилинадиган хусусиятлар рўйхати атайин очиқ қолдирилган ва шу билан республика Конституциясида, кенг талқин қилиш орқали кўшимча хусусиятларни киритишга имкон берилган. Тожикистон ва Ўзбекистон Республикасидаги инсон ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатларда муҳофаза қилинадиган хусусиятлар рўйхати ёпиқ бўлиб қолмоқда.

**Қирғизистон Республикаси
Конституциясининг (2010 йил
27 июндаги) 16-моддаси:**

«Ҳеч кимни жинси, ирқи, тили, ногиронлиги, миллати, дини, ёши, сиёсий ёки бошқа фикри, маълумоти, келиб чиқиши, мулкӣй ёки бошқа ҳолати, шунингдек бошқа ҳолатлар бўйича камситиши мумкин эмас».

**Қозоғистон Республикаси
Конституциясининг
14-моддаси:**

«Ҳеч ким келиб чиқиши, ижтимоий, расмӣй ва мулкӣй ҳолати, жинси, ирқи, миллати, тили, динга муносабати, эътиқоди, яшаи жойи ёки бошқа ҳолатлар бўйича ҳар қандай камситишларга дуч келиши мумкин эмас».

**Тожикистон Республикаси
Конституциясининг
17-моддаси:**

«Давлат ҳар бир инсоннинг миллати, ирқи, жинси, тили, дини, дини, сиёсий эътиқоди, маълумоти, ижтимоий ва мулкӣй ҳолатидан қатъи назар, ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатлайди».

**Ўзбекистон Республикаси
Конституциясининг
18-моддаси:**

«Ўзбекистон Республикасининг барча фуқаролари бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга ва жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар қонун олдида тенгдирлар».

4 давлатнинг жиноят кодексларида низо чиқариш/ адоватни қўзғатиш тўғрисидаги моддаларда ҳимояланган хусусиятларнинг чекланган ва ёпиқ рўйхати мавжуд бўлиб, уларга қуйидагилар кирази: диний, ирқий, миллий, этник, қабилавий ёки синфий мансублик (3-мавзуга қаранг).

"Адоват тили"дан ҳимоя қилиш учун асослар халқаро инсон ҳуқуқлари қонунларида камситилмаслик тўғрисидаги умумий қоидаларга киритилган барча ҳимояланган хусусиятларни ўз ичига олиши керак, аммо баъзида ушбу ёндашувга қарши чиқишган.

Умумжаҳон қабул қилинган таърифнинг йўқлиги сабабли, "адоват тили"нинг айрим шакллари чеклашга йўл қўядиган ёки чеклашни талаб қиладиган мажбуриятлар турли хил халқаро шартномалардан қисмларга бўлинган ҳолда тузилади.

Бу вазифани мураккаблаштиради, чунки камситиш билан боғлиқ барча шартномалар давлатлардан нафрат сўзларини таъқиқлашни талаб қилмайди. Бундан ташқари, таъқиқлашни талаб қиладиган шартномаларда ҳам, муҳофаза қилинадиган хусусиятлар рўйхати кўпинча тор ва эҳтиёткорлик билан тузилган. Бунинг иккита изоҳи бор:

- 1) "Адоват тили"га қўйиладиган таъқиқлар кўпинча "адоват тили"нинг сабабчи омил сифатида кўрилган кенг тарқалган ёки доимий равишда камситувчи инсон ҳуқуқлари бузилишларига жавобан ишлаб чиқилади. Ушбу тақиқлар улар қандай муносабатда бўлишларини акс еттиради ва шунингдек, ўша пайтда жамиятда мавжуд бўлган хурофотлар билан чекланиши мумкин.

- 2) Халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда келтирилган "адоват тили"ни таъқиқлаш тўғрисидаги талаблар ҳар доим зиддиятли бўлиб келган, чунки баъзи давлатлар бундай кенг мажбуриятларга баъзан ўзларининг сўз эркинлигини асоссиз равишда чеклашига ишонган ҳолда қарши чиқмоқдалар.
- терининг ранги;
 - жинсий ўзига хослик;
 - жинснинг ўзига хослиги ва интерсексуаллиги;
 - келиб чиқиш;
 - сиёсий ва бошқа ҳукмлар;
 - туғилиш;
 - муҳожир ёки қочқин мақоми.

Бир-бирини такрорлайдиган халқаро ва минтақавий ҳуқуқий ҳужжатларни тўлиқлаш ва қўшимча киритиш миллий қонунчиликдаги "адоват тили"нинг турли шаклларига, шу жумладан муҳофаза қилинадиган хусусиятларга нисбатан ёндашувларнинг фарқланишига олиб келади.

Инсон ҳуқуқларини амалга ошириш ҳар қандай халқаро ҳужжатнинг асл тилига, ҳатто унинг муаллифларининг ниятларига ноўрин расмий равишда риоя қилиш билан чекланмаслиги керак, агар бундай изоҳлаш ҳуқуқларни амалга оширишнинг торайишига олиб келадиган бўлса.

Сўз эркинлигининг етарли кафолатлари мавжуд бўлган тақдирда, "адоват тили" тўғрисидаги қоидалар иложи борича "ҳимояланган хусусиятлар" ни ўз ичига олади. Ҳимояланган хусусиятлар қуйидагиларни ўз ичига олиши керак, лекин улар билан чекланмайди:

- ирқ;
- миллат;
- элат;
- ёш;
- тил;
- дин;
- замин;
- ногиронлик;

Асосий манбалар рўйхати

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. 1948 йил 10 декабрда БМТ Бош Ассамблеясининг 217 А (III) қарори билан қабул қилинган.
2. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт. 1966 йил 16 декабрдаги Бош Ассамблеянинг 2200 А (XXI) қарори билан қабул қилинган.
3. Адоват тилини тушунтириш: амалий қўлланма 2015 йил, ARTICLE 19 — Free Word Centre 60 Farringdon Road London, EC1R 3GA United Kingdom.
4. Тенглик тамойиллари декларацияси. — Equal Rights Trust, Лондон, Буюк Британия, 2008 йил 3-5 апрель.
5. Инсон ҳуқуқлари / Инсон ҳуқуқларини ўқитиш бўйича алифбо. - ООҲ/HR/PUB/DECADE/2003/1/ Женева, май 2003 йил.